

Welkomstwoord rector magnificus prof.dr.ir. Hester Bijl bij de Cleveringa-oratie van prof.dr. Gert Oostindie als Cleveringahoogleraar 2022 op donderdag 24 november 2022, klokke 16.00 uur, Groot Auditorium en online.

Your Excellency mr. Mayerfas,

Waarde collega's, medewerkers, emeriti en oud-medewerkers, en studenten van onze universiteit,

Waarde gasten,

Waarde collega Oostindie,

Ik heet u allen van harte welkom, in het bijzonder ook Sebastiaan ten Kate en zijn vader Warner ten Kate, respectievelijk de achterkleinzoon en kleinzoon van professor Rudolph Cleveringa zelf.

Vandaag, 24 november 2022, herdenken wij dat professor Cleveringa op deze plaats, in dit Academiegebouw, protesteerde tegen het ontslag van zijn Joodse collega's door de Duitse bezetter. Zijn collega, Eduard Meijers, was een van hen. Meijers zou tweeëntachtig jaar geleden op 26 november op dit tijdstip, college geven, maar dat was hem door de bezetter verboden. (Om logistieke redenen vindt de herdenking dit jaar twee dagen eerder plaats.) Cleveringa sprak voor een afgeladen Academiegebouw zijn afschuw uit over de ontslagmaatregel.

Om dat moment op 26 november 1940 te herdenken, benoemen wij sinds 1970 een hoogleraar die de Cleveringaleerstoel bekleedt, steeds voor één jaar.

Rudolph Pabus Cleveringa, de naamgever van deze leerstoel, was overigens niet de enige hoogleraar die openlijk protest aantekende tegen de anti-Joodse maatregelen van de bezetter, en ik zeg dat met nadruk. Er waren andere hoogleraren aan deze en andere universiteiten die zich ook dapper verzetten en deze misstanden openlijk aan de kaak stelden. Ton Barge bijvoorbeeld die met wetenschappelijke argumenten de nationaalsocialistische rassenleer naar het rijk der fabelen verwees. En Lambertus van Holk die net als Cleveringa de Duitse bezetter tartte met een korte toespraak over de ontslagen Joodse collega's. Zijn college handelde vervolgens over de Joodse denker Spinoza. En uit Kees Schuyts biografie over Cleveringa uit 2018 weten we ten slotte dat diens protest niet zo succesvol geweest zou zijn zonder de input van hoogleraar Volkenrecht, Ben Telders, die hem voorzag van de benodigde volkenrechtelijke argumentatie voor zijn protestrede.

De Cleveringahoogleraar wordt vandaag de dag benoemd op voorstel van de Leidse Raad van Decanen. Steeds is een van onze faculteiten gastvrouw. Dit academisch jaar

zijn dat maar liefst vijf: Geesteswetenschappen, Sociale Wetenschappen, Rechtsgeleerdheid, Archeologie en Governance and Global Affairs/FGGA (in Den Haag). De voorgedragen hoogleraar richt zich in zijn oratie en gedurende het jaar, op een onderwerp dat past binnen de leeropdracht van de Cleveringahoogleraar: recht, vrijheid en verantwoordelijkheid.

In dit jaar bent u die hoogleraar, collega Oostindie, en ik heet u vanmiddag nogmaals van harte welkom.

Cleveringa protesteerde in 1940 in eerste instantie tegen onrecht dat zijn directe collega Meijers werd aangedaan. Maar zijn protest gold ook het onrecht dat alle Joodse collega's aan deze en de andere Nederlandse universiteiten en mutatis mutandis de gehele Joodse gemeenschap in Nederland werd aangedaan. Zijn protest gold daarmee dus, onrecht aangedaan aan de Nederlandse samenleving, met Nederland als "slachtoffer". In uw onderzoek richt u zich juist op een andere rol van onrecht, met Nederland als "dader". Ik zet hier de woorden slachtoffer en dader tussen aanhalingstekens, omdat u in uw publicaties duidelijk maakt – en benadrukt – dat de feiten nooit zo zwart-wit zijn als ze vaak door de verschillende partijen worden voorgesteld. De werkelijkheid is vaak genuanceerder

Uw onderzoeksgebied is allereerst de koloniale geschiedenis, maar binnen dat brede spectrum heeft u een paar speerpunten, zoals het slavernijverleden en het dekolonialisatieproces. Het zijn actuele, maar ook emotionele onderwerpen die veel losmaken in de maatschappij. En hoe je het onderwerp ook benadert of erover communiceert, er is altijd wel een groep binnen de maatschappij waar de emotie de overhand heeft. Dat feit onderstreept niet alleen het belang van uw onderzoek, maar het getuigt ook van moed dat u zich blijft bezighouden deze onderwerpen.

In de West – het Caraïbische gebied – is het vooral de omgang met het slavernijverleden dat als controversieel geldt. En in de Oost – Indonesië, het voormalig Nederlands-Indië – is het de onafhankelijkheidsstrijd van 1945 tot 1950 en de wijze waarop Nederland daarin gehandeld heeft. Het zijn die spitsroeden die u, al balancerend, steeds moet lopen. Overigens is het onderwerp slavernij niet exclusief van de West, maar speelt dat ook in de koloniale geschiedenis in de Oost een belangrijke rol.

De spitsroeden zijn niet alleen de precare onderwerpen zelf, maar ze zijn ook herkenbaar in de terminologieën die daarbij gehanteerd worden, of dienen te worden volgens de verschillende belanghebbenden. Over de keuze tussen "blank" of "wit" bestaat bij u tegenwoordig geen enkele twijfel meer, maar in de keuze tussen "slaaf" of "tot slaaf gemaakte" bent u nog wat terughoudend – op goed beargumenteerde gronden overigens. Liefst vermijdt u die keuze. Ook het eufemistische begrip "politioenele acties" gebruikt u al geruime tijd niet meer. In uw boek *Soldaat in*

*Indonesië* uit 2015 heeft u het over de “dekolonisatieoorlog”. Maar sommige Indonesische onderzoekers vinden dit ook een misleidende term. Volgens hen voerde Nederland een re-kolonisatieoorlog, want de Indonesische republiek had zich al op 17 augustus 1945 onafhankelijk verklaard.

De dilemma’s waar u voor komt te staan in uw onderzoek, laten zich goed samenvatten met een uitspraak van uzelf. Ik citeer: “Het is knap lastig een verhaal te vertellen waarin de trots op Rembrandt de schaamte over de slavernij niet in de weg staat.” Daarbij kan op de plaats van het woord slavernij natuurlijk ieder controversieel begrip met betrekking tot het koloniale verleden, worden ingevuld.

Het hierboven aangehaalde citaat is overigens onderdeel van een uitgebreidere uitspraak van u die ik hier graag wil herhalen: “Iedere natie heeft de neiging om een verhaal over zichzelf te fabriceren dat vooral fijn en inspirerend is. Wie het over de zogenoemde schaduwkanten wil hebben, wordt al snel van spelbederf beticht, en dan worden de hakken in het zand gezet. Het antwoord is niet: het mooie verhaal voor het lelijke te verruilen. Dat is ook niet bevorderlijk voor de cohesie van een land waarvan de samenstelling de laatste decennia ingrijpend is veranderd.” Ik denk dat deze opinie van u in deze tijd van polarisatie een belangrijk tegenwicht is. In dat licht zijn we ons als universiteit ook zeer bewust van onze eigen collecties en nemen we onze verantwoordelijkheid.

Terug naar de geschiedenis van Cleveringa. Vandaag herdenken wij dat professor Cleveringa op deze plaats, in dit Academiegebouw, protesteerde tegen het ontslag van zijn joodse collega’s door de Duitse bezetter in 1940. Cleveringa sprak, ik vertelde het net al, voor een afgeladen Academiegebouw zijn afschuw uit over de ontslagmaatregel.

Een van mijn voorgangers, rector Lammert Leertouwer, vroeg zich in 1995 in *zijn* Cleveringa-oratie af hoe wij in onze tijd zouden reageren. Zijn oratie droeg de titel *Cleveringa’s koffer*, naar het bekende verhaal dat Cleveringa, vooraf aan zijn optreden, thuis alvast een reistas had ingepakt in de verwachting dat hij zou worden opgepakt door de Gestapo, of zou moeten onderduiken. Hij stelde de vraag: “Wat zou er eigenlijk in *jullie* koffertje zitten als wij dat openen?”

Leertouwers antwoord op die vraag was dat er in dat koffertje, waarmee de student de universiteit verlaat, in elk geval méér hoort te zitten dan een lunchpakket en een bul. Maar dat tot de inhoud van dat koffertje beslist óók behoort de leeftocht van een alumnus – waarvan de geest van *verzet tegen het kwade* deel moet uitmaken. De universiteit van Cleveringa – en ik citeer Leertouwer nogmaals – vraagt van haar studenten en alumni “een levenslange betrokkenheid.””.

Ook vandaag de dag is er nog zoveel gaande in de wereld waarbij ik onze betrokkenheid vanaf deze plaats op dit moment wil uitspreken, in de geest van Cleveringa's bevochten vrijheid. Denk aan de moeilijke situatie relatief vlakbij, in Oekraïne, waar mensen deze winter in de kou zitten door Russische bombardementen of dapper vechten voor hun vrijheid. Die strijd gaat door omdat vrijheid het altijd waard is voor te vechten. Maar het gaat wel ten koste van mensenlevens, dat is een hoge prijs. Ik leef mee met medewerkers en studenten die er familie of vrienden hebben. Daarnaast stimuleer ik dat onze eigen onderzoekers meepraten als experts, in de media en elders, en erover van gedachten wisselen met onze eigen studenten.

En denk ook aan de demonstraties in Iran, waar jonge mensen, ook op universiteiten, vechten voor de vrijheid van de onderdrukten in dat land, zoals vrouwen. Ze demonsteren door, ondanks het geweld van het Iraanse regime. Wat een helden, wat een moed!

Het is en blijft de opdracht van onze universiteit om de moedigen van deze wereld moreel te steunen zoveel we kunnen. En om deze situaties te duiden en met ons onderwijs en wetenschappelijk kennis bij te dragen aan deze zo belangrijke strijd voor vrijheid van ons allemaal.

Ik keer terug naar het onderwerp van vandaag: de Nederlandse (post)koloniale geschiedenis. Zoals ik al aangaf, hierover zijn ook vandaag de dag nieuwe inzichten te verwerven en lessen te leren over (geschonden) vrijheid. Historici zoals Oostindie wijzen ons daarbij de weg. Ik wil nu graag u, professor Oostindie, de gelegenheid geven om uw Cleveringa-oratie getiteld *Moed en miskennis* uit te spreken.